

Aleksandra Bańkowska

**Instytucje i placówki żydowskiej opieki społecznej
w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1944**

Przewodnik po bazie danych

Instytut Historii PAN

Warszawa 2018

Spis treści

I.	Wykaz skrótów występujących w bazie danych	3
II.	Wprowadzenie.....	5
III.	Źródła	9
IV.	Omówienie rubryk bazy danych	12
V.	Wykaz przebadanych zespołów archiwalnych.....	23

Baza danych wraz z opisem to efekt grantu pt. *Instytucje i placówki żydowskiej opieki społecznej w gettach Generalnego Gubernatorstwa w latach 1939–1944* Narodowego Centrum Nauki, konkurs PRELUDIUM 7, nr 2014/13/N/HS3/04441. Kierownik projektu: mgr Aleksandra Bańkowska, opiekun naukowy: dr hab. prof. IHPAN Tadeusz Epsztein

Publikacja dotowana ze środków publicznych Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego

© Copyright by Aleksandra Bańkowska

© Copyright by Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

ISBN 978–83–65880–18–5

I. Wykaz skrótów występujących w bazie danych

- AAJDC – Archiwum American Joint Distributon Committee w Nowym Jorku
- AJDC – American Joint Distributon Committee (oddział w Polsce w latach 1939–1941)
- AN Kraków – Archiwum Narodowe w Krakowie
- AP Lublin – Archiwum Państwowe w Lublinie
- AP Piotrków Trybunalski – Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim
- AP Warszawa – Archiwum Państwowe w Warszawie
- ARG – Archiwum Ringelbluma (Podziemne Archiwum Getta Warszawskiego)
- AYIVO – Archiwum Yidisher Visnshaftlekher Institut (Żydowskiego Instytutu Naukowego) w Nowym Jorku
- AYV – Archiwum Yad Vashem w Jerozolimie
- AŻIH – Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie
- bd – brak danych
- CENTOS – Związek Towarzystw Opieki nad Sierotami i Dziećmi Opuszczonymi
- edycja ARG – *Archiwum Ringelbluma. Konspiracyjne Archiwum Getta Warszawy*, t. 1–34, red. serii Eleonora Bergman, Tadeusz Epsztejn, Katarzyna Person, Warszawa 1997–2018
- fol. – folder
- GG – Generalne Gubernatorstwo dla zajętych obszarów polskich
- HWC – Hersh Wasser Collection w AYIVO
- JUS – Jüdische Unterstützungstelle für das Generalgouvernement
- k. – karta
- KD – Komitet Domowy
- KK – Komisja Koordynacyjna Organizacji Społecznych i Opiekuńczych CENTOS, TOZ i in. w Warszawie 1939–1940
- m. – miasto
- MCK – Międzynarodowy Czerwony Krzyż
- NLI – National Library of Israel w Jerozolimie
- PCK – Polski Czerwony Krzyż
- pow. – powiat (niem. Kreis)

PŻSS – Prezydium Żydowskiej Samopomocy Społecznej w Krakowie

RGO – Rada Główna Opiekuńcza

RŻ – Rada Żydowska

SD – Sicherheitsdienst

SP – Służba Porządkowa (policja żydowska)

t. – tom

TOZ – Towarzystwo Ochrony Zdrowia Ludności Żydowskiej w Polsce

ŻKOM – Żydowski Komitet Opiekuńczy Miejski

ŻKOP – Żydowski Komitet Opiekuńczy Powiatowy

ŻSS – Żydowska Samopomoc Społeczna

ŻSS-KK – Żydowska Samopomoc Społeczna – Komisja Koordynacyjna (styczeń–październik 1940)

ŻTOS – Żydowskie Towarzystwo Opieki Społecznej

II. Wprowadzenie

Prezentowana baza danych jest jednym z elementów projektu badawczego Narodowego Centrum Nauki, zrealizowanego w Instytucie Historii im. T. Manteuffla Polskiej Akademii Nauk w latach 2015–2018. Celem projektu było zapoczątkowanie badań nad niezwykle obszernym zagadnieniem żydowskiej opieki społecznej w Generalnym Gubernatorstwie, które jak dotąd nie doczekało się opracowania monograficznego. Składają się na niego: baza danych, obszerny artykuł monograficzny oraz drobniejsze artykuły dotyczące mniejszych problemów badawczych¹. Dotychczas badania nad żydowską opieką społeczną w okresie okupacji niemieckiej Polski skupiały się bądź na pojedynczych miastach lub regionach², bądź na pojedynczych organizacjach lub placówkach³, z wyłączeniem jednak największej

¹ Aleksandra Bańkowska, *Instytucje i placówki żydowskiej opieki społecznej w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1944. Zarys problematyki*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2018, z. 2 (53) [w druku]; eadem, *W poszukiwaniu elit. Rekrutacja członków komitetów lokalnych Żydowskiej Samopomocy Społecznej w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1940–1942*, w: *Elity i przedstawiciele społeczności żydowskiej podczas drugiej wojny światowej*, red. Martyna Grądzka-Rejak, Aleksandra Namysło, IPN, Kraków–Katowice–Warszawa 2017, s. 119–130; eadem, *Żydowska Samopomoc Społeczna w okresie akcji „Reinhardt”*, „Zagłada Żydów. Studia i Materiały” 2017, nr 13, 2017, s. 277–294.

² Barbara Engelking, *Życie codzienne Żydów w miasteczkach dystryktu warszawskiego*, w: *Prowincja noc. Życie i zagłada Żydów w dystrykcie warszawskim*, red. Barbara Engelking, Jacek Leociak, Dariusz Libionka, Warszawa 2007, s. 119–221; Barbara Engelking, Jacek Leociak, *Getto warszawskie. Przewodnik po nieistniejącym mieście*, wyd. 2, Warszawa 2013; Adam Kopciowski, *Zagłada Żydów w Zamościu*, Lublin 2005; Andrea Löw, Markus Roth, *Krakowscy Żydzi pod okupacją niemiecką 1939–1945*, tłum. Ewa Kowynia, Kraków 2014; Sebastian Piątkowski, *Dni życia, dni śmierci. Ludność żydowska w Radomiu w latach 1918–1950*, Warszawa 2006; Tadeusz Radzik, *Lubelska dzielnica zamknięta*, Lublin 1999; Elżbieta Rączy, *Zagłada Żydów w dystrykcie krakowskim w latach 1939–1945*, Rzeszów 2014; Ruta Sakowska, *Ludzie z dzielnicy zamkniętej. Z dziejów Żydów w Warszawie w latach okupacji hitlerowskiej październik 1939 – marzec 1943*, wyd. 2, Warszawa 1993; Sylwia Szymańska, *Ludność żydowska w Otwocku podczas drugiej wojny światowej*, Warszawa 2002.

³ Yehuda Bauer, *American Jewry and the Holocaust. The American Jewish Joint Distribution Committee 1939–1945*, Detroit 1982; Ignacy Einhorn, *Towarzystwo Ochrony Zdrowia Ludności Żydowskiej w Polsce w latach 1921–1950*, Toruń 2008; Martyna Grądzka, *Przerwane dzieciństwo. Losy dzieci Żydowskiego Domu Sierot przy*

instytucji, czyli Żydowskiej Samopomocy Społecznej. Mam nadzieję, że analiza bazy danych pozwoli kolejnym badaczom na orientację w bogactwie tej tematyki, a także pomoże w dotarciu do źródeł informacji.

Zadaniem bazy danych było zebranie dostępnych informacji o wszystkich instytucjach, organizacjach i placówkach żydowskiej opieki społecznej na terenie Generalnego Gubernatorstwa w latach 1939–1944. Badanie dotyczyło obszaru wszystkich pięciu dystryktów GG: krakowski, lubelski, radomski, warszawski oraz przyłączonego 1 sierpnia 1941 r. dystryktu Galicja. Chronologicznie badania obejmują okres od wybuchu II wojny światowej 1 września 1939 r. do zakończenia działalności ostatniej organizacji opiekuńczej dla Żydów – Jüdische Unterstützungstelle für das Generalgouvernement – które nastąpiło w lipcu 1944 r. Analizie poddałam wyłącznie jawnie działające organizacje żydowskie, a więc w bazie nie znalazły się dane o instytucjonalnej pomocy dla Żydów ukrywających się po tzw. aryjskiej stronie, świadczonej przez Żydowski Komitet Narodowy, Bund i Radę Pomocy Żydom⁴. Zebrane opisy dotyczą blisko 600 miejscowości w GG zamieszkałych do końca 1942 r. przez Żydów. Rzadkością są wpisy z lat późniejszych. Opisem objęte są niemal wyłącznie getta i skupiska Żydów, w których nie było wydzielonych dzielnic, natomiast pominięte zostały zasadniczo obozy pracy. Wynika to z zachowanej bazy źródłowej, w której prawie nie ma informacji o działalności opiekuńczej na terenie obozów, choć istnieją dane o ofiarodawcach na rzecz więźniów tych obozów.

Pojedynczy rekord (wpis) w bazie poświęcony jest jednej jednostce organizacyjnej lub jednej placówce żydowskiej opieki społecznej. Rekordy dzielą się więc zasadniczo na te dotyczące organizacji i na te dotyczące placówek. **Za organizację uznaję każdą grupę ludzi, która miała na celu świadczenie opieki społecznej dla Żydów.** Są to przede wszystkim rady żydowskie, komitety pomocy autonomiczne lub zależne od rad żydowskich oraz delegatury i komitety Żydowskiej Samopomocy Społecznej. Włączyłam do tej kategorii również grupy znacznie mniejsze i o mniejszym znaczeniu faktycznym, niemniej istotne dla opisu całokształtu systemu opieki. Znalazły się w niej zatem stowarzyszenia opiekuńcze i ich lokalne oddziały, koła samopomocy, patronaty i ziomkostwa przesiedleńców.

ul. Dietla 64 w Krakowie podczas okupacji niemieckiej, Kraków 2012; Agnieszka Witkowska-Krych, *Główny Dom Schronienia*, „Zagłada Żydów. Studia i Materiały” 2017, nr 13, s. 372–398.

⁴ Omówienie literatury przedmiotu na ten temat: Dariusz Libionka, *Polskie piśmiennictwo na temat zorganizowanej i indywidualnej pomocy Żydom (1945–2008)*, „Zagłada Żydów. Studia i Materiały” nr 4, 2008, s. 17–80.

Z kolei **placówką opieki społecznej nazywam konkretne zakłady świadczące konkretną usługę opieki społecznej**. Są to kuchnie ludowe, sierocińce, ambulatoria, ogniska (punkty opieki dziennej nad dziećmi), półinternaty, szpitale, domy opieki, domy starców, sierocińce, schroniska, kwarantanny, łaźnie, pralnie, punkty etapowe, punkty rozdawnictwa.

Każda jednostka organizacyjna oraz placówka jest osobno opisana. W skład opisu wchodzi: nazwa, określenie podległości organizacyjnej w ramach systemu opieki społecznej, daty skrajne działalności (bądź datowanie pierwszej i ostatniej wzmianki), adres i położenie według okupacyjnego podziału administracyjnego, ujednoczone określenie typu organizacji lub placówki, dane personalne pracowników, wykaz czynności opiekuńczych wykonywanych przez daną organizację/placówkę, źródła jej finansowania, pojawiające się problemy w działalności, liczba podopiecznych (przedział od najniższej i najwyższej), wykaz źródeł informacji. Pojawiające się w bazie typy organizacji to: RŻ (rada żydowska), komitet przy RŻ, komitet autonomiczny, delegatura ŻSS, ŻKOP (Żydowski Komitet Opiekuńczy Powiatowy ŻSS), ŻKOM (Żydowski Komitet Opiekuńczy Miejski ŻSS), PŻSS (Prezydium ŻSS w Krakowie), delegat ŻSS, komitet TOZ (Towarzystwa Ochrony Zdrowia), komitet CENTOS (Centrali Związku Towarzystw Opieki nad Sierotami i Dziećmi Opuszczonymi), stowarzyszenie, koło samopomocy, ziomkostwo, przedstawiciel ludności żydowskiej. Lista ta jest zamknięta i jednolita.

W określeniach działań opiekuńczych również dążyłam do ujednoczenia, zwłaszcza w opisach organizacji. Są to zatem: rozdawnictwo żywności, rozdawnictwo odzieży, rozdawnictwo obuwia, rozdawnictwo opału, rozdawnictwo środków czystości, rozdawnictwo leków, zapomogi pieniężne, opieka sanitarna (kąpiele, fryzjerzy, kontrola czystości, szczepienia, dezynfekcje), pomoc lekarska, pokrywanie opłat szpitalnych, pokrywanie opłat pogrzebowych, pośrednictwo w odzyskiwaniu świadczeń społecznych, pośrednictwo w kontaktach z zagranicą, kursy zawodowe, pośrednictwo pracy, organizowanie samopomocy, a także bardziej ogólnikowe: pomoc dla uchodźców i pomoc dla obozowiczów przy których w nawiasie umieściłam bardziej szczegółowy opis. W opisach organizacji w tej rubryce wpisane są także wszystkie prowadzone przed jednostką placówki. Podobnie źródła finansowania zostały ujednoczone i są to: AJDC (American Joint Distribution Committee), PŻSS (Prezydium ŻSS), ŻKOP (Żydowski Komitet Opiekuńczy Powiatowy ŻSS), ŻKOM (Żydowski Komitet Opiekuńczy Miejski ŻSS), delegatura ŻSS, CENTOS (Centrala Związku Towarzystw Opieki nad Sierotami i Dziećmi Opuszczonymi), TOZ (Towarzystwo Ochrony Zdrowia), RŻ (Rada Żydowska), składki, podatki, prywatne darowizny, zbiórki publiczne, administracja niemiecka, administracja polska, zyski własne. Ujednoczenie zapisów służy

oczywiście przeprowadzeniu badań statystycznych. Pozwala to na zorientowanie się w zasięgu działalności organizacji centralnych, powszechności niektórych źródeł finansowana, liczby każdego typu placówek, skali prowadzonych działań.

Forma bazy danych wymagała wprowadzenia pewnych uproszczeń i zadawania konkretnych pytań badawczych w trakcie kwerendy, a pomijania innych kwestii pobocznych. Istotniejsze sprawy starałam się wzmiankować w rubryce „problemy” lub „uwagi”. Poszukujących bardziej zniuansowanych opisów odsyłam do zebranej w każdym rekordzie bibliografii. Baza danych, mam nadzieję, będzie służyć w większym stopniu badaczom zagadnień bardziej ogólnych.

III. Źródła

Baza źródłowa do tego tematu jest zaskakująca obszerna, co nie znaczy, że kompletna. Jest to dokumentacja trzech rodzajów organizacji: rad żydowskich, Jointu i Żydowskiej Samopomocy Społecznej. Stosunkowo najmniej zachowało się dokumentacji rad żydowskich i jest ona rozproszona po archiwach w całej Polsce. Dostępny jest zespół Przewodniczącego RŻ w Warszawie i duży zespół RŻ w Lublinie w miejscowych archiwach państwowych oraz dokumentacja RŻ w Krakowie i Częstochowie w Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego⁵. Poza tym często dokumentacja rad znajduje się w innych zespołach archiwalnych, jak akta administracji niemieckiej (RŻ w Piotrkowie Trybunalskim w zespole Komisarycznego Zarządu Miejskiego w Piotrkowie, RŻ w Częstochowie w aktach Starosty Miejskiego w Częstochowie) lub wariach, jak RŻ w Krzeszowicach w zbiorze Akt Poniemieckich w Archiwum Narodowym w Krakowie. Dotarłam do tych zespołów wyłącznie dzięki informacjom zawartym w przewodniku archiwalnym autorstwa Aliny Skibińskiej, opartym na wieloletnich kwerendach pracowników United States Holocaust Memorial Museum w archiwach państwowych w Polsce⁶. Poza tymi archiwami pojedyncze akta rad żydowskich znajdują się także w Archiwum ŻIH w zbiorze „Judenraty” (Falenica, Kielce, Modliborzyce, Zbaraż, Staszów, Lwów, Włoszczowa) oraz Archiwum Ringelbluma (Grodzisk Mazowiecki, Piotrków Trybunalski, Kosów Lacki).

O istnieniu i działalności małych rad żydowskich dowiadujemy się pośrednio z ich korespondencji z centralnymi organizacjami opiekuńczymi. Starszą z nich był Joint, działający na ziemiach polskich nieprzerwanie od 1919 r. Dokumentacja biur Jointu w Warszawie i w Krakowie z lat 1939–1941 zachowała się w Archiwum ŻIH. Zespół podzielono na część ogólną i szczegółową. W części ogólnej znajdują się sprawozdania oraz korespondencja zagraniczna, z inspektorami dystryktowymi i z dużymi organizacjami, jak TOZ i CENTOS. W części szczegółowej umieszczono korespondencję z poszczególnymi

⁵ Dokładny wykaz przebadanych przeze mnie zespołów archiwalnych znajduje się poniżej, w rozdz. V.

⁶ Alina Skibińska, *Źródła do badań nad zagładą Żydów na okupowanych ziemiach polskich. Przewodnik archiwalno-bibliograficzny*, Warszawa 2007.

miejscościami, z którymi Joint utrzymywał kontakty. W korespondencji tej pojawiają się często szczegółowe sprawozdania z działalności opiekuńczej rad żydowskich, a także imienne wykazy osób, które otrzymały dary Jointu: odzież, produkty żywnościowe czy gotówkę. Dokumentacja Jointu zachowała się oczywiście również w jej centrali w Nowym Jorku. Kwerenda w tym archiwum przyniosła wiele cennych informacji o kulisach organizowania pomocy zagranicznej, niemniej do mojego tematu i zakresu badań okazała się mało przydatna. Informacje o sytuacji Żydów w Polsce i działalności polskiego biura Jointu docierały do Ameryki rzadko i były bardzo skąpe. Korespondencja z Warszawą i Krakowem w większości dotyczyła spraw finansowych.

Najobszerniejsza, najlepiej zachowana i najbardziej przydatna w moim projekcie dokumentacja to akta Żydowskiej Samopomocy Społecznej. Jest ona również rozproszona w archiwach w Polsce i Izraelu i daleko jej do kompletności. Archiwum bieżące organizacji zostało ukryte przez prezesa Prezydium ŻSS, Michała Weicherta. W 1946 r. w niejasnych okolicznościach ich część znalazła się w zbiorach archiwum Centralnej Żydowskiej Komisji Historycznej, przekształconej później w Żydowski Instytut Historyczny w Warszawie. Niewielkie fragmenty pozostały w Krakowie i zostały włączone do zbiorów miejscowego archiwum państwowego. Wśród nich znajduje się niezwykle ważny fragment archiwum personalnego Prezydium ŻSS: wnioski o wydanie legitymacji członkowskich ŻSS dla pracowników jej komitetów i delegatur, ułożone alfabetycznie według nazw miejscowości, w których były komitety powiatowe, począwszy od Miechowa, skończywszy na Sokołowie Podlaskim⁷. Pozostałej części archiwum personalnego nie udało się odnaleźć.

Jednak pewną część ogólnej dokumentacji ŻSS zatrzymał Weichert, który w różnych etapach życia przekazywał fragmenty kolekcji w różne miejsca jako elementy swojej spuścizny: do Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie, National Library of Israel w Jerozolimie i archiwum Yad Vashem tamże. Dla mojego tematu najwięcej materiałów znajduje się w teczках poświęconych poszczególnym miejscowościom, znajdujących się w zespole ŻSS w Archiwum ŻIH. Niekompletność tego zasobu jest jednak widoczna. Teczki kilku miejscowości na literę K znajdują się np. w spuściznie Weicherta w Yad Vashem; kilka wspomnianych sprawozdań z miejscowości na literę S i T – w National Library of Israel. Część niestety zaginęła, np. dokumentacja Komitetu Opiekuńczego Miejskiego ŻSS w Warszawie urywa się na czerwcu 1941 r., doradcy ŻSS przy szefie dystryktu warszawskiego – na lutym 1942 r.

⁷ AN Kraków, Oddział III, zespół 1576, Akta poniemieckie,teczka 63.

Drobne fragmenty dokumentacji ŻSS znajdują się również w archiwum Beit Lochamei Hagetaot (vel Ghetto Fighters House, Kibuc Bohaterów Gett koło Akko w Izraelu). Ocalały również niewielkie fragmenty dokumentacji CENTOS-u w Archiwum ŻIH oraz w kolekcji Hersza Wassera w Archiwum YIVO w Nowym Jorku. Ta ostatnia część być może pochodzi z Archiwum Ringelbluma, z którego Wasser wydzielił niektóre dokumenty i wysłał za ocean. Samo Archiwum Ringelbluma (przechowywane w ŻIH) zawiera, oprócz wymienionych wyżej akt rad żydowskich, obszerną dokumentację instytucji i placówek opieki społecznej w getcie warszawskim. Jej wyjątkowość polega również na tym, że dotyczy wewnętrznych spraw organizacji opiekuńczych i samej działalności, a nie tylko tego, co lokalni działacze chcieli przekazać centralnym organizacjom. Stąd w bazie danych spora nadreprezentacja adresów warszawskich, wynikająca nie tylko z dużej liczby mieszkańców Żydów, ale również z wielości dokumentów.

Muszę wyraźnie podkreślić, że dane znajdujące się w bazie pochodzą wyłącznie z przebadanych przeze mnie zespołów akt. Nie włączyłam do opisów informacji, które można znaleźć w literaturze przedmiotu lub w źródłach wspomnieniowych. Stąd opisy niektórych znanych skądinąd placówek opiekuńczych mogą wydawać się skąpe i niepełne.

Biorąc pod uwagę rozproszenie dokumentacji ŻSS, a także judenratów, nie można wykluczyć, że do przebadanego korpusu źródeł będzie trzeba dodać kolejne zespoły archiwalne.

IV. Omówienie rubryk bazy danych

1. Nazwa

Rubryka zawiera zasadniczo oryginalne stosowane nazwy organizacji/placówek wraz z określeniem miejscowości, w której działały. Natomiast trzeba się liczyć z dużymi niekonsekwencjami w nazewnictwie, które znajdują się w dokumentacji. Jedyną instytucją, która ujednoliciła i nakazywała ujednolicenie nazw swoich agend, była Żydowska Samopomoc Społeczna. Zatem zawsze używano nazw: Żydowski Komitet Opiekuńczy Powiatowy, Żydowski Komitet Opiekuńczy Miejski i Delegatura Żydowskiej Samopomocy Społecznej wraz z nazwą miejscowości. W bazie stosuję w tych wypadkach skróty ŻKOP, ŻKOM i Delegatura ŻSS. W innych organizacjach nazwy stosowano różnie, a prawdziwym wyzwaniem jest ustalenie nazw lokalnych komitetów pomocowych działających przed powstaniem ŻSS. Nazwy ich zmieniają się z dokumentu na dokument, przy czym z kontekstu czy też ze składu osobowego wynika, że chodzi stale o tę samą organizację. W takich wypadkach decydowałam o umieszczeniu w bazie najczęściej pojawiającej się nazwy.

Placówki takie jak szpitale, kuchnie, ambulatoria nie miały zazwyczaj specjalnej nazwy. W bazie umieściłam więc ogólną nazwę placówki i nazwę miejscowości (np. kuchnia ludowa w Proszowicach). W przypadkach, gdy placówek jednego typu było jednocześnie więcej niż jedna w jednej miejscowości i w ramach jednej organizacji, dodawałam cyfrę rzymską w nawiasie okrągłym – np. kuchnia ludowa (I) w Tarnowie, chyba że sama organizacja wprowadzała numery, jak np. RŻ we Lwowie. Wtedy stosowałam nazwę oryginalną z numerem pisanym cyfrą arabską (Kuchnia nr 4 we Lwowie).

W opisach dotyczących Warszawy, z uwagi na ogromną liczbę informacji o placówkach, do nazwy placówki dodawałam adres, a pomijałam nazwę miasta (np. Dom Sierot Krochmalna 92). Uzasadnione jest to również sposobem zapisywania nazw placówek w korespondencji organizacji opiekuńczych w Warszawie.

2. Podległość organizacyjna

W rubryce określono organizację, która zarządzała placówką lub organizację nadrzędną wobec mniejszej. System podległości opisałam wyłącznie wewnątrz organizacji żydowskich.

Rady żydowskie nie podlegały zewnętrznej kontroli centralnej organizacji żydowskiej, więc w tym wypadku w rubryce pojawia się zapis „brak”. Inne organizacje podlegają radom, stowarzyszeniom, delegaturom, komitetom powiatowym ŻSS lub Prezydium ŻSS. Przy placówkach w rubryce znalazła się informacja, jaka organizacja ją prowadzi. W wypadku zmian podległości placówki (częste w momencie objęcia opieki społecznej przez ŻSS w 1941 r.), nazwy organu nadrzędnego oddzieliłam ukośnikiem. W rubryce „uwagi” dopisałam, kiedy nastąpiła zmiana.

3. Typ organizacji/placówki

W tej rubryce bazy danych znajdują się ujednoczone określenia typu organizacji lub placówki. Są to następujące organizacje (w kolejności alfabetycznej):

Delegatura ŻSS – przedstawicielstwo ŻSS (centralnej organizacji pomocy dla Żydów w GG) w miastach i miasteczkach mniejszych niż miasta powiatowe. Podlegały lokalnemu ŻKOP.

Koło samopomocy – ogólne określenie różnych oddolnie tworzonych grup, które formowały się w celu niesienia konkretnej formy pomocy określonej grupie ludzi. Były to koła pań, koła młodzieżowe, a w Warszawie komitety domowe, dzielnicowe i patronaty.

Komitet autonomiczny – rzadko, ale zdarzało się, że lokalne społeczności żydowskie wyłaniały spośród siebie komitety do spraw pomocy społecznej, które były niezależne od Judenratów. Często były one ostatecznie zdominowane przez RŻ.

Komitet CENTOS / komitet TOZ – z uwagi na ogólnopolski zasięg organizacji TOZ i CENTOS, osobno opisałam w bazie lokalne komitety tych dwóch stowarzyszeń. Zwracam jednak uwagę na niejasność tych pojęć w dokumentacji. Można odnieść wrażenie, że czasem lokalny CENTOS czy TOZ kontynuuje co prawda działalność przedwojenną w zakresie pomocy dzieciom lub pomocy zdrowotno-sanitarnej, ale bez porozumienia z centralami CENTOS i TOZ w Warszawie i Krakowie. Utrzymuje się zatem nazwa, ale podległość organizacyjna to miejscowa rada żydowska lub delegatura ŻSS.

Komitet przy Delegaturze ŻSS – powołany w ramach delegatury osobny komitet do konkretnych spraw.

Komitet przy RŻ – bardzo często RŻ nie prowadziła opieki społecznej bezpośrednio, ale powoływała osobny komitet pomocy. Niewykluczone, że wymagał tego Joint, w celu oddzielenia wydatków RŻ na opiekę społeczną od innych. Śledząc składy osobowe komitetów i RŻ, można przypuszczać, że osobność komitetów była raczej iluzoryczna, niemniej oficjalnie stanowiły one osobne ciała, co ma odzwierciedlenie w bazie danych.

Przedstawiciel ludności żydowskiej – w małych skupiskach żydowskich nie powoływano RŻ ani agend ŻSS, lecz w celu utrzymania stałego kontaktu wybierano jedną osobę – przedstawiciela Żydów. Takie stanowiska były też w obozach pracy.

RŻ – rada żydowska. Rady żydowskie lub judenraty były organami administracji ludnością żydowską w okupowanej Polsce, powoływanymi przez władze niemieckie. O tworzeniu judenratów mówił już bardzo wczesny dokument, czyli telefonogram Reinharda Heydricha z 21 września 1939 r. Zarządzenie o tworzeniu RŻ wydał generalny gubernator Hans Frank 27 listopada tego roku. Pod względem osobowym rady żydowskie na terenie GG były raczej kontynuacją przedwojennych gmin żydowskich. Dopiero w późniejszych miesiącach okupacji – choć nie było to regułą – lokalna administracja niemiecka zmieniała skład rad. W bazie danych umieszczam rady żydowskie tylko w wypadkach, gdy jest udokumentowane prowadzenie przez nie opieki społecznej.

Stowarzyszenie – istniejące od przedwojnia stowarzyszenia opiekuńcze powołane do utrzymania konkretnej placówki lub większe towarzystwa takie jak TOZ i CENTOS, a także towarzystwa przy gminach żydowskich, jak Gemilas Chesed, Tomchaj Aniiim, Bikur Cholim itp. Informacje o nich umieściłam w bazie wyłącznie w wypadku, gdy kontynuowały działalność po 1 września 1939 r.

Ziomkostwo – grupa przesiedleńców z jednej miejscowości, osiedlonych w innym mieście, która wyłoniła swoich przedstawicieli wobec lokalnej RŻ i oddziału ŻSS.

Żydowski Komitet Opiekuńczy Miejski (ŻKOM) – oddział Żydowskiej Samopomocy Społecznej w mieście wydzielonym (siedzibie Stadthauptmanna), który nadzorował opiekę społeczną na terenie miasta. W GG było 7 miast wydzielonych: Warszawa, Kraków, Lublin, Radom, Częstochowa, Kielce, Lwów.

Żydowski Komitet Opiekuńczy Powiatowy (ŻKOP) – oddział Żydowskiej Samopomocy Społecznej w mieście powiatowym (siedzibie Kreishauptmanna), którego zadaniem był nadzór nad opieką społeczną w skupiskach Żydów na terenie całego powiatu.

W bazie wymienione są następujące typy placówek:

Ambulatorium – punkt podstawowej i doraźnej pomocy lekarskiej.

Dom opieki – zakład stacjonarnej stałej opieki nad grupą ludzi niezdolnych do samodzielnego funkcjonowania, poza dziećmi i starcami.

Dom starców – zakład stacjonarnej stałej opieki nad starcami.

Kuchnia dziecięca – jadłodajnia przeznaczona wyłącznie dla dzieci; najczęściej prowadzona przez komitety CENTOS. Powoływanie osobnych kuchni dla dzieci było spowodowane chęcią objęcia ich opieką wychowawczą i/lub edukacją podstawową.

Kuchnia ludowa – jadłodajnia z darmowymi lub niskopłatnymi posiłkami.

Kwarantanna – miejsce odizolowania osób, które miały kontakt z chorymi zakaźnie, a także zakład w gettach zamkniętych, gdzie przetrzymywano przez 2–3 tygodnie osoby, które przybyły do getta (przesiedleńcy, robotnicy powracający z obozów pracy) lub opuszczały je (do obozów pracy). Wyżywienie osób przebywających w kwarantannie należało do organizacji opieki społecznej.

Łaźnia – kąpieliska miejskie lub mykwy przerobione na łaźnie. W bazie danych umieściłam wyłącznie łaźnie zarządzane przez żydowskie organizacje opiekuńcze (zazwyczaj RŻ). Organizacje te często opłacały kąpiele Żydów w zakładach ogólnodostępnych, które jednak nie znalazły się w bazie (jak np. Miejskie Zakłady Sanitarne w Warszawie przy ul. Spokojnej 15, przez które przechodzili wszyscy przesiedleńcy).

Ognisko – punkt dożywiania dzieci w wieku przedszkolnym połączony z kilkugodzinną opieką wychowawczą. Nosiły one bardzo różnorodne nazwy: ośrodek dla dzieci, ognisko, dożywialnia, punkt dożywiania dzieci, dzieciniec, ochronka, przedszkole. W tej rubryce nazwa została ujednolicona.

Pólinternat – punkt dożywiania dzieci w wieku szkolnym połączony z całodzienną opieką wychowawczą (bez noclegu).

Pralnia – tak jak w wypadku łaźni, w bazie znalazły się pralnie pod zarządem organizacji żydowskiej opieki społecznej.

Punkt etapowy – zakład doraźnej pomocy dzieciom ulicy, sierotom i żebrakom wraz z kierowaniem podopiecznych do zakładów stałej opieki.

Punkt rozdawnictwa – miejsce rozdawnictwa paczek, najczęściej żywnościowych, przydzielanych ubogiej ludności.

Sanatorium – miejsca czasowego pobytu rekonwalescentów lub osób zagrożonych chorobami.

Schronisko – miejsce zakwaterowania przesiedleńców, uchodźców, pogorzalców i innych bezdomnych. Pojawiają się również nazwy: azyl, punkt.

Sierociniec – miejsce stacjonarnej stałej opieki nad dziećmi.

Stacja opieki nad matką i dzieckiem – zakłady prowadzące rozdawnictwo mleka, cukru, odżywek dla niemowląt i małych dzieci oraz służące poradnictwem zdrowotnym w zakresie pediatrii.

Szpital – miejsce stałej opieki lekarskiej. Oprócz ogólnych szpitali żydowskich, w wielu miejscowościach powstawały doraźnie niewielkie szpitale bądź izby chorych w okresie epidemii.

Świetlica – zajęcia wychowawcze prowadzone w schroniskach dla uchodźców.

Żłobek – zakłady dziennej opieki dla niemowląt i małych dzieci.

4. Siedziba

W określeniu siedziby organizacji/placówki rozdzieliłam rubryki na dystrykt, powiat (Kreis), miejscowości i adres. Położenie administracyjne określiłam według podziału z okresu okupacji niemieckiej. Przynależność do danego powiatu zazwyczaj jest zaznaczona w źródłach. W sytuacjach niejasnych kierowałam się danymi z wydawnictwa *Amtliches Gemeinde- und Dorfverzeichnis für das Generalgouvernement auf Grund der Summarischen Bevölkerungsbestandsaufnahme am 1. März 1943*, Krakau 1943. Nie jest ono jednak do końca miarodajne, gdyż pochodzi z okresu późniejszego niż większość badanych przeze mnie dokumentów. I tak np. w 1943 r. siedzibą powiatu był Kraśnik, a nie Janów Lubelski – a zatem w bazie danych figuruje Janów. Dużą zmianą było również wydzielenie z powiatu (Kreis) Jasło nowego powiatu Krosno, co nastąpiło w 1942 r. W takim wypadku zaznaczałam po ukośniku zmianę przynależności administracyjnej.

5. Data powstania/pierwszej wzmianki i data zakończenia działalności/ostatniej wzmianki

W miarę możliwości starałam się ustalić datę powstania i likwidacji organizacji/placówki, także w sytuacji, gdy powstała ona przed wojną. W większości wypadków jest to jednak niemożliwe. Dane w bazie pochodzą wyłącznie z badanych przeze mnie źródeł, więc czasem oczywiste jest, że organizacja czy placówka działała wcześniej lub dłużej, niemniej brak na to dowodów w badanej dokumentacji. Warto zwrócić uwagę, że najbardziej precyzyjne są zazwyczaj daty powstania delegatur ŻSS, gdyż zachował się niemal komplet listów nominacyjnych.

6. Rodzaje działań

W tej rubryce znajdują się dwa typy informacji. Po pierwsze w opisie organizacji umieściłam wykaz wszystkich prowadzonych przez nią placówek, np. kuchni ludowych, ognisk, szpitali itd. (zob. pkt 3). Po drugie, wymieniłam rodzaje działalności niezwiązane z konkretnym zakładem opiekuńczym. W opisach placówek są to czynności opiekuńcze

wykonywane przez jej pracowników. Poniżej zamieszczam listę najbardziej typowych i najczęściej powtarzających się działań. Są to (w kolejności alfabetycznej):

Dożywianie ludności/dzieci – dotyczy dożywiania w zakładach takich jak kuchnie ludowe, kuchnie dziecięce i ogniska. W przypadku kuchni są to obiady, w przypadku ognisk – zazwyczaj dodatkowe śniadania i/lub podwieczorki.

Edukacja – informacja ta pojawia się, gdy w kuchniach dziecięcych lub ogniskach prowadzono nauczanie na poziomie podstawowym.

Izolowanie osób mających kontakt z chorymi zakaźnie – w okresach epidemii zgodnie z nakazem władz niemieckich osoby mające kontakt z chorymi musiały być przez 2–3 tygodnie odizolowane bądź w swoich domach, bądź w osobnych kwarantannach. Pomoc społeczna dla nich polegała na dostarczaniu żywności.

Kursy zawodowe – kursy zawodów rzemieślniczych i rolnictwa, organizowane zazwyczaj przez ŻSS, miały na celu walkę z bezrobociem.

Opieka sanitarna – szerokie pojęcie obejmujące kontrolę osobistą czystości podopiecznych placówek opiekuńczych, kontrolę czystości mieszkań, skierowania do kąpieli, fryzjerów i dezynfekcji, przeprowadzanie dezynfekcji i dezynsekcji mieszkań, budynków, ulic, odzieży, przedmiotów osobistych.

Opieka wychowawcza – opieka nad dziećmi w ogniskach, półinternatach, świetlicach i kuchniach, polegająca na zabawach, pogadankach, nauce robótek ręcznych itp.

Organizowanie samopomocy – tworzenie przez organizacje opieki społecznej kół samopomocy, kierowanie podopiecznych do prywatnych domów na noclegi lub posiłki.

Pokrywanie opłat pogrzebowych – opłaty pogrzebowe pobierały rady żydowskie, w ich przypadku chodzi o zwolnienie z opłaty, w przypadku innych organizacji przekazanie środków na ten cel.

Pokrywanie opłat szpitalnych – ponieważ Żydzi zostali pozbawieni świadczeń wynikających z ubezpieczenia, musieli opłacać pobyt w szpitalu; w przypadku niewypłacalności pacjenta posiadającego świadectwo ubóstwa, rachunki przesyłano do rad żydowskich, które miały obowiązek je pokryć. Czasem rachunki te spłacały również agendy ŻSS.

Pomoc dla obozowiczów – pomoc, najczęściej w formie żywności i odzieży, niesiona przymusowym robotnikom wywiezionym do obozów pracy. Przy haśle tym w nawiasach podaję nazwę miejscowości, w której znajdował się obóz.

Pomoc dla uchodźców – szerokie pojęcie obejmujące zakwaterowanie uchodźców lub wyznaczenie prywatnych mieszkań na noclegi, zaopatrzenie w meble, piece, koce, pościel,

odzież, środki czystości, rozdawnictwo żywności i leków, pomoc lekarską, kontrolę sanitarną. W rubryce tej poza ogólnym określeniem starałam się umieszczać w nawiasach opis bardziej szczegółowy; nie zawsze jednak jest on podany w dokumentacji.

Pomoc lekarska – wszelka pomoc medyczna świadczona zarówno w placówkach (ambulatoria, szpitale), jak i w ramach wizyt domowych.

Pośrednictwo pracy – dotyczy zasadniczo rekrutacji Żydów do prac rolnych w majątkach należących do Polaków. Pośrednictwem często zajmowała się ŻSS i jej agendy.

Pośrednictwo w kontaktach z zagranicą – przesyłanie i odbieranie listów i paczek zagranicznych, a także specjalnych formularzy Czerwonego Krzyża. Władze niemieckie wymagały pośrednictwa najpierw AJDC, później ŻSS w kontaktach Żydów z zagranicą, zarówno z krajami neutralnymi, wrogimi, jak i sojusznikami III Rzeszy.

Pośrednictwo w odzyskiwaniu świadczeń społecznych – w 1940 r. ŻSS prowadziła negocjacje z rządem GG w celu przywrócenia Żydom odebranych w 1939 r. uprawnień do pobierania świadczeń z tytułu ubezpieczeń społecznych. W tym celu zbierała dane o wszystkich Żydach uprawnionych do rent i emerytur. Ewidencję prowadziły lokalne organizacje opieki społecznej.

Pożyczki dla przedsiębiorców – pożyczki bezprocentowe na rozpoczęcie działalności gospodarczej (tzw. pomoc konstruktywna).

Rozdawnictwo leków – rozdawnictwo leków, materiałów opatrunkowych, odżywek itp. Gros tych środków otrzymywano za pośrednictwem TOZ, AJDC i Prezydium ŻSS z darów zagranicznych.

Rozdawnictwo obuwia/odzieży – nie wymaga komentarza. Odzież i obuwie pochodziły bądź z darów zagranicznych (głównie Czerwony Krzyż i Commission for Polish Relief), bądź ze zbiórek przeprowadzanych na miejscu przez organizacje opiekuńcze.

Rozdawnictwo środków czystości – rozdawnictwo mydła, proszku do prania, środków dezynfekcyjnych.

Rozdawnictwo żywności – w tym hasle chodzi o rozdawnictwo tzw. produktów suchych, np. chleba, kaszy, mąki, tłuszczów.

Stacjonarna opieka nad dziećmi/starcami – opieka w zakładach zamkniętych, jak sierocińce, domy starców.

Warsztaty rzemieślnicze – warsztaty lub spółdzielnie pracy tworzone zazwyczaj już w okresie akcji „Reinhardt” przez judenraty, komitety i delegatury ŻSS lub grupy rzemieślników. Oficjalnie realizowały one hasło pomocy konstruktywnej, faktycznie były formą ratowania osób zagrożonych deportacją do obozów zagłady.

Zakwaterowanie uchodźców – wyznaczenie konkretnego budynku lub lokalu na osobny punkt noclegowy dla uchodźców lub wyznaczenie osób spośród ludności miejscowej, u których uchodźcy mają zamieszkać.

Zapomogi pieniężne – wypłaty gotówkowe. W dokumentacji nierzadko pojawiają się szczegółowe określenia grup, którym przyznawano zapomogi (rodziny obozowiczów, uchodźcy) i celów, na jakie były przyznane (m.in. czynsz, transport do szpitala, zakup leków).

7. Pracownicy

W rubryce tej umieściłam wszystkie odnalezione dane osobowe pracowników żydowskiej opieki społecznej, które znajdują się w badanej dokumentacji. Podaję najpierw imię i nazwisko, następnie w nawiasie okrągłym pełnią w danej organizacji/placówce funkcję, dalej datę urodzenia, zawód, adres zamieszkania, ewentualnie dane o pracy przed wojną i w latach wojny, informacje o ważnych wydarzeniach (np. powołanie do obozu pracy), datę śmierci (o ile zmarł/zmarła przed końcem istnienia organizacji). W nawiasach podaję również dane o datach objęcia lub zwolnienia z funkcji, o ile są rozbieżne z datami działania organizacji.

Dane osobowe są niejednolite i często poza nazwiskiem nie ma innych informacji. Wyraźnie więcej wiadomo o działaczach ŻSS niż innych organizacji, dzięki zachowaniu fragmentów archiwum personalnego.

Często te same osoby sprawowały kilka różnych funkcji, zatem pojawiają się w bazie kilkakrotnie. Zazwyczaj tylko w jednym miejscu znajduje się najpełniejszy jej biogram.

Stosowałam żeńskie odpowiedniki nazw funkcji, gdy osobą ją pełniącą była kobieta (np. kierownicza, nie kierownik, przewodnicząca, nie przewodniczący). Ułatwi to wyszukiwanie w bazie informacji o kobietach.

8. Źródła finansowania

Poniżej wyjaśniam pojawiające się w bazie skrótowe określenia organizacji subsydiujących organizacje opieki społecznej oraz sposobów pozyskiwania środków:

administracja niemiecka – wszelkie subwencje pochodzące od organów administracji niemieckiej, czyli zazwyczaj starostów powiatowych (Kreishauptmänner) i miejskich (Stadthauptmänner) oraz szefów dystryktów. W tym punkcie dodałam również informację o przyznawaniu przydziałów żywności kontyngentowej przez niemieckich urzędników. Jakkolwiek przydział i tak trzeba było wykupić za gotówkę, to przyznanie żydowskim organizacjom opiekuńczym przydziałów po cenach oficjalnych (sztucznie zaniżonych) było

kwestią dobrej woli starosty i nie było regułą. W rubryce wpisywałam zawsze frazę „administracja niemiecka”, a za nią w nawiasach nazwę urzędu i formę pomocy.

administracja polska – subwencje od zarządów miejskich i gminnych. Wpis w bazie danych wyglądał tak samo, jak w wypadku administracji niemieckiej.

AJDC – subwencje pieniężne i dary rzeczowe (żywność, odzież, leki) American Joint Distribution Committee, polskiego oddziału amerykańskiej organizacji charytatywnej, która działała na okupowanych ziemiach polskich do grudnia 1941 r. Polski AJDC otrzymywał subwencje z centrali w Nowym Jorku, od żydowskich organizacji charytatywnych w Szwajcarii i Szwecji, a także sam kupował żywność w krajach europejskich. Do utworzenia Żydowskiej Samopomocy Społecznej w końcu maja 1940 r. AJDC rozdzielał również pomoc humanitarną docierającą do Polski za pośrednictwem Czerwonego Krzyża i amerykańskiej Commission for Polish Relief i dzieloną pomiędzy grupy narodowościowe: Polaków, Żydów i Ukraińców.

CENTOS – subwencje i dary rzeczowe wysyłane przez Centralę Towarzystw Opieki nad Sierotami i Dziećmi Opuszczonymi w Warszawie na cele pomocy dzieciom.

delegatura ŻSS – subwencje i dary rzeczowe przekazywane placówkom opiekuńczym przez najniższą z agend ŻSS.

doradca ŻSS przy szefie dystryktu – przedstawiciel ŻSS na cały dystrykt. Pośredniczył zazwyczaj tylko w przekazywaniu darów rzeczowych i subwencji pieniężnych na rzecz przesiedleńców.

patronat – grupa ludzi, których zadaniem było utrzymanie konkretnej placówki opieki społecznej; środki na ten cel pozyskiwała drogą zbiórek, składek członkowskich, dochodów z imprez dobroczynnych.

podatki – w tym pojęciu mieszczą się zarówno podatki gminne, jak dopłaty do kart żywnościowych i produktów kontyngentowych, specjalne podatki na cele opieki społecznej, podatki od konsumpcji w lokalach rozrywkowych. Prawo pobierania podatków miały wyłącznie rady żydowskie, przy czym dochód z nich przekazywały w pewnej części organizacjom opiekuńczym.

prywatne darowizny – darowizny w gotówce lub produktach pochodzące od osób prywatnych, firm; także spadki i legaty.

PŻSS – Prezydium Żydowskiej Samopomocy Społecznej. PŻSS przekazywało subwencje pieniężne swoim komitetom i delegaturom, a także bezpośrednio większym zakładom, jak szpitale ogólne lub sanatoria. Ponadto od połowy 1940 r. zajmowało się rozdziałem darów rzeczowych przysyłanych przez zagraniczne organizacje charytatywne do Polski do podziału

między Polaków, Żydów i Ukraińców (dla Żydów przeznaczano 17%). PŻSS otrzymywało zasiłki pieniężne od AJDC oraz od rządu Generalnego Gubernatorstwa.

RŻ – rady żydowskie pokrywały znacząco budżety zrzeszonych przy nich komitetów i ich placówek; komitety i delegatury ŻSS starały się o uzyskanie stałych subwencji od judenratów, niemniej nie zawsze się to udawało. Subwencje doraźne były jednak normą.

składki – w tym pojęciu mieszczą się zarówno składki członkowskie członków stowarzyszeń opiekuńczych (TOZ, CENTOS i in.), jak i składki, które zobowiązywały się płacić prywatne osoby rekrutowane przez organizacje opiekuńcze. Zbierano je w rytmie tygodniowym lub miesięcznym.

TOZ – Towarzystwo Ochrony Zdrowia, jedno z największych stowarzyszeń żydowskich w GG, przekazywało lokalnym organizacjom opiekuńczym subwencje pieniężne oraz leki i odżywki z darów zagranicznych.

zbiórki publiczne – przeprowadzane przez organizacje opieki społecznej zbiórki pieniężne, żywności, odzieży i różnych przedmiotów na konkretne cele (np. zaopatrzenie schronisk dla uchodźców, wyposażenie szpitala). Organizowano również większe akcje zbiórkowe, takie jak Pomoc Zimowa, Miesiąc Dziecka, Pomoc dla Przesiedleńców, Pomoc dla Bezdomnych. Kwestorami zbiórek byli często członkowie kół samopomocy.

zyski własne – zyski z opłat za świadczenia opieki społecznej, jak opłaty za obiady w kuchniach, paczki żywnościowe, wizyta lekarska, pobyt w ognisku. Niemal zawsze świadczenia te dzielono na bezpłatne, ulgowe i pełnopłatne i w zależności od zamożności podopiecznego przydzielano odpowiednią kategorię.

ŻKOM, ŻKOP – subwencje z Żydowskich Komitetów Opiekuńczych Miejskich i Powiatowych, odgrywających zazwyczaj rolę pośrednika w przekazywaniu subwencji Prezydium ŻSS; pod tym hasłem rozumiem też dary rzeczowe dystrybuowane przez ŻKOM i ŻKOP, a przesłane z Prezydium.

ŻSS-KK – Żydowska Samopomoc Społeczna – Komisja Koordynacyjna, organizacja zrzeszająca wiele stowarzyszeń opiekuńczych działających na terenie Warszawy do końca października 1940 r. Przekazywała subwencje pieniężne placówkom i podległym sobie organizacjom oraz rozdzielala pomoc zagraniczną na terenie Warszawy. Jej środki pochodziły z AJDC, Stołecznego Komitetu Samopomocy Społecznej, zbiórek publicznych, składek członkowskich i składek osób prywatnych.

9. Problemy

Najmniej zestandaryzowana i najbardziej opisowa z rubryk bazy danych. Zawiera spis najistotniejszych problemów, z jakimi spotykały się organizacje i placówki opiekuńcze. Zazwyczaj opatruję je orientacyjnymi datami pojawienia się problemu. Do najczęstszych należą: zniszczenia miasta/miasteczka w wyniku działań wojennych, przybycie przesiedleńców, epidemia, wysiedlenia z miasta, utworzenie getta, pobór do prac przymusowych i obozów pracy, brak przydziałów żywności kontyngentowej, konflikty między organizacjami. W opisach tych nie umieszczam z zasady trudności finansowych, były one bowiem powszechne i występowały bez wyjątku wszędzie.

10. Najwyższa i najniższa liczba podopiecznych

Liczby te podaję za sprawozdaniami wysyłanymi do AJDC i PZSS. Dane te są bardzo zmienne, zależne z jednej strony od pogłębiania się pauperyzacji i wzrostu liczby podopiecznych, z drugiej – z kurczenia się możliwości pomocy. Dają jednak pewne wyobrażenie o zakresie działania danej placówki lub organizacji.

11. Uwagi

W rubryce tej umieszczam dodatkowe, istotne informacje, których nie można zakwalifikować jako „problem”.

12. Bibliografia

Bazę źródłową omówiłam wyżej, w tym miejscu chcę tylko wyjaśnić sposób opisu źródła.

Jako pierwszy pojawia się skrót nazwy archiwum, z którego pochodzi dokument, następnie nazwa (również najczęściej skrótowa) zespołu archiwalnego, numer zespołu i po ukośniku numer teczki. Zasadniczo nie podaję numerów kart w teczce, gdzie pojawiają się informacje o danej organizacji czy placówce. Wyjątek robię dla teczek o ogromnej liczbie stron (powyżej 100) oraz dla kart błędnie włożonych do teczek dotyczących innych miejscowości. W opisie bibliograficznym pojawiają się również odniesienia do edycji Archiwum Ringelbluma. Podaję zawsze oryginalną sygnaturę dokumentu, a następnie w nawiasie numer tomu edycji i numer dokumentu w tomie.

V. Wykaz przebadanych zespołów archiwalnych

Archiwum American Joint Distribution Committee w Nowym Jorku
New York Office 1933–1944

Archiwum Narodowe w Krakowie
Akta poniemieckie, zespół nr 1576
Żydowska Samopomoc Społeczna, zespół nr 2125

Archiwum Państwowe w Częstochowie
Starosta Miejski w Częstochowie, zespół nr 15 (kwerenda negatywna)

Archiwum Państwowe w Lublinie
Rada Żydowska w Lublinie 1939–1942, zespół nr 891

Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim
Komisarz i zarząd miasta Piotrkowa 1939–1945, zespół nr 9

Archiwum Państwowe w Warszawie
Der Obmann des Judenrates 1940–1942, zespół nr 483

Archiwum Yad Vashem w Jerozolimie
Michal Weichert Collection, zespół nr O.21

Archiwum YIVO (Żydowskiego Instytutu Naukowego) w Nowym Jorku
Hersh Wasser Collection

Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie
American Joint Distribution Committee 1939–1941, zespół nr 210
Archiwum Ringelbluma, części ARG I i ARG II

Rada Starszych w Częstochowie 1939–1942, zespół nr 213
Rada Starszych w Kielcach, zespół nr 274
Rada Żydowska w Falenicy, zespół nr 214
Rada Żydowska w Krakowie, zespół nr 218
Rada Żydowska w Modliborzycach, zespół nr 256
Rada Żydowska w Staszowie, zespół nr 222
Rada Żydowska we Włoszczowie, zespół nr 223
Rada Żydowska w Zbarażu, zespół nr 277
Teki lwowska, zespół nr 229
Związek Towarzystw Opieki nad Dziećmi i Sierotami CENTOS, zespół nr 200
Żydowska Samopomoc Społeczna 1940–1944, zespół nr 211
Żydowska Samopomoc Społeczna – Aneks, zespół nr 211A

National Library of Israel w Jerozolimie

Michael Weichert Archive, zespół nr 371, część 11